

MARCSÁK GERGELY

EGY KÖZÉP-EURÓPAI
ÉLETMESÉRŐLVÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ TÁBORI POSTA C. MŰVÉNEK
LENGYEL KIADÁSA ELÉ

Ma, amikor a mobilhálózatok és az internet segítségével percek alatt bárkit elérhetünk bármilyen földi távolságból, hajlamosak vagyunk megfedkezni róla, hogy a mögöttünk álló évszázadban milyen egyedülállóan fontos, kiemelt szerepe volt a postának a kapcsolattartásban, milyen izgatott várakozás előzte meg egy-egy üzenet érkezését, és mennyire örömteli pillanat volt távoli szeretteink, barátaink levelének fölbontása. Hatványozottan igaz volt ez a tábori postára, hiszen a megszokott, biztonságot jelentő otthoni környezetükből kiszakított, a hadseregben szolgálatukat töltő fiúk számára ez jelentette az egyetlen kapcsolatot a kényszerűen hátuk mögött hagyott világgal, sokaknak adott reményt, hogy kibírják a leszerelésig, szerelmeket tudott életben tartani. Nem csoda hát, hogy Vári Fábián László a katonaéveiről szóló regényének a *Tábori posta* címet adta, hiszen fiatal kárpátaljai magyar költőként az NDK-ban, a szovjet Nyugati Hadseregszoportban az általános nehézségeken kívül kulturális és nyelvi száműzetésben is része volt, aminek átvészelését – saját szellemi tartalékai mellett – a család, a barátok levelei segítették. E szimbólum értékű kifejezés ugyanakkor lehetőséget ad a diktatúra természetének hiteles felmutatására is, hiszen sosem tudható, hogy a levelek célt érnek-e, vagy a feladón és címzetten kívül hány titkosszolga és cenzor olvassa el azokat. Létezik egy magyar nyelvterületen élő anekdota, ami híven őrzi a levéltitok fogalmát hírből sem ismerő posta emléket:

Egy NDK-ban élő fiatal szakember kihagyhatatlan szibériai állásajánlatot kap. Mivel tisztában van vele, hogy leveleit cenzúrázni fogják, családjával abban egyezik meg, hogy kék tintával írt beszámolóiban csak igazat fog írni, míg a vörössel írtak hamisak lesznek, vagyis a valóság éppen az ellenkezőjük. Családja egy hónap elteltével meg is kapja első levelét, melyet kék tintával írt: „Legyetek nyugodtak, itt minden csodálatos. A boltokban minden kapható, étel és ital van bőséggel, tágas és jól fűtött lakásom van, a mozikban nyugati filmeket vetítenek, a lányok gyönyörűek. Egyetlen dolgot nem tudok beszerezni: vörös tintát.”

A történet persze átszabható egy fiatal katona hadseregben szerzett tapasztalataira, akkor is megállná a helyét. Humoros, pajzán, olykor morbid anekdotákért azonban nem kell messzire mennünk, a *Tábori posta* is bőven szolgáltat anyagot a hadsereg miliójét is idéző különféle történetekből, melyekkel a közlegények egymást szórakoztatva ütik el a kevés értékes szabadidőt, vagy éppen a gyakran érdekes nyelvi leleményeken alapuló orosz katonai szlengből. Előbbiek közül egyik személyes kedvencem, melyben a hadseregből hazatért, megszólalni csak oroszul hajlandó bakának egy rossz helyen hagyott gereblye juttatja eszébe magyar anyanyelvét, utóbbiak közül pedig a *dembel* kifejezés keltheti fel leginkább az olvasó figyelmét, melynek etimológiájára nagy figyelmet fordít a szerző, de ugyanígy megmagyarázza a *fityil*, *cserpák*, *váfljor* stb. szavakat is. Ezek szerepeltetése a hangulatfestés mellett az elbeszélő nyelvi idegenségérzetét is erősíti, amit csak fokoznak a kommunikáció, az önkifejezés nehézségeiről szóló részletek (lásd: ökölbe szorítottam a lábam), vagy a tény, hogy a főszereplőt katonatársai francúznan gúnyolják otthonról kapott latin betűs levelei miatt. A kérdés csak az, hogyan kerül az elbeszélő ebbe az uniformizált russzifikáló olvasztótégelybe, távol szülőföldjétől, a válaszhoz pedig a magyarul Kárpátaljának, oroszul, ukránul Kárpátontúlnak hívott régió önálló történetének kezdeteihez kell visszatérnünk.

A számtalan emberáldozattal járó I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés a széthullott Osztrák–Magyar Monarchia helyén sok kisebb multinacionális államot hozott létre. A Magyar Királyságot a nemzetiségi határvonalak figyelembe vétele nélkül feldarabolták, és az ország elveszítette területének 67%-át, lakosságának pedig több mint felét, hosszú időkre elvetve ezzel a békétlenség magvát a Kárpát-medencében. Románia, a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság és Ausztria is részesült az elcsatolt területekből, Kárpátalja, Felvidék és a színmagyar Csallóköz pedig Csehszlovákiához került 1920-ban. A csehszlovák államon belül Ruszinszko, avagy Podkarpatszka Rusz később autonómiát is kapott, majd 1938-ban, az első bécsi döntés értelmében részlegesen, Csehszlovákia német megszállásakor pedig teljes egészében visszatért a Magyar Királysághoz. Ez az állapot 1944-ig tartott, amikor a szovjet Vörös Hadsereg megszállta Kárpátalja területét, katonai közigazgatást vezetett be, majd 1945. június 29-én Kárpátontúli terület néven hivatalosan is az Ukrán SZSZK része lett, és a Szovjetunióhoz csatolták.

Ehhez az időszakhoz fűződik a helyi magyar és német nemzetiségű lakosság legnagyobb tragédiája, mely kollektív emlékezetünkben máig ható traumaként él. Sokan Sztálinnak tulajdonítják azt a cinikus megjegyzést, miszerint „a ma-

gyar kérdés vagonkérdés”. Hogy valóban ő mondta-e, nem tudhatjuk biztosan, de tény, hogy eltökélte, a magyarokon véres bosszút fog állni, és 1944 telén valóban megindultak a kárpátaljai civilek tízezreit szállító marhavagonok a Szovjetunió gyilkos légerei felé. A rettegett NKVD parancsa alapján magyarlakta településeinken 18-tól 50 éves korig minden férfit összegyűjtöttek három napos jóvátételi munka ígéretével, ám valójában hadifogollyá nyilvánították, és gyalogosan a szolyvai gyűjtőtáborba, onnan pedig a sztarij szabori gyűjtő- és elosztótáborba hajtották őket. A foglyokat itt bevagonírozták, és a hetekig, hónapokig tartó, a fagy és éhezés miatt rengeteg áldozatot követelő vonatút végén szintén éhezés, kemény rabszolgamunka és rengeteg járványos betegség várt rájuk a sztálini munkatáborok könyörtelen világában. Az elhurcoltak közül minden harmadik odaveszett, akik pedig nagy szerencsével hazatérhettek, az őket ért halálos fenyegetés miatt egész életükben hallgattak a légerekben történekről. Ezen tragédia és a II. világháború veszteségei, valamint a nagymértékű kivándorlás miatt jelentősen csökkent a kárpátaljai magyarság lélekszáma, ám e maroknyi közösség nem adta fel, nem engedett az asszimilációs terveknek, és új keretek között, ezúttal a kommunista rendszer nyomása alatt kezdte építeni intézményrendszerét és kulturális életét.

A szovjet éra alatt magyar nyelvű kiadványok vidékünkön csak az ungvári Kárpáti Kiadónál jelentek meg, melynek 1950-ben jött létre magyar osztálya, és elsőrendű célja természetesen a politikai propagandaanyagok terjesztése, Lenin, Sztálin és mások műveinek fordítása és kiadása volt. Az első szépirodalmi kiadványt, Balla (álnevén Bakó) László 1951-ben megjelent verseskötetét is ez a szellemiség hatja át, darabjai jelentősebb esztétika érték nélküli rigmusok Sztálin, a párt és a munkásosztály magasztalására, így hát nem véletlen, hogy az értékelhető irodalom kialakulását a szakértők csak a hatvanas évek közepére datálják. Ezt az időszakot egyébként az úgynevezett „új hullám” szerzői, vagyis többek közt Szolzsenyicin, Jevtusenko és Voznyeszenszkij fellépésével a szovjet irodalomban is fordulópontnak tekintik, Kárpátalján pedig egy a szellemi ellenállást vállaló, a szovjet irodalompolitikai dogmákkal szembehelyezkedő, a magyar nemzeti kultúra folytonosságát hirdető szerző, Kovács Vilmos munkássága fémjelzi. Betiltott regénye és versei egy őszintébb, emberibb, igényes művészi megszólalásmód lehetőségével mutattak utat a következő írógenerációk számára, igazságérzete és rátermettsége pedig a kárpátaljai magyar közösség polgárjogi szószólójává is tette, ami a sötét diktatúra éveiben kicsit sem volt hálás feladat.

Művelődési életünk fejlődésének fontos mérföldköve volt továbbá, hogy 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen megnyílt a Magyar Filológiai Tanszék,

és az itt tanuló diákok közül az új nemzedék tette kész írói, költői kerültek ki, akik Kovács Vilmost szellemi vezérüknek tekintették. A pártos költészetet elutasító, művészi szabadságot hirdető fiatalok munkáik publikálásához 1966-ban saját fórumot hoztak létre, ez volt az *Együtt* című szamizdat diáklap. Az aprólékos munkával összeállított, 35–40 oldalas, linómetszetekkel díszített kiadványt a fiatalok mechanikus írógéppel sokszorosították. A hatalom és annak helyi magyar kiszolgálói azonban nem nézték jó szemmel a rebellis diákok ténykedését, és az egyetem pártbizottsága felsőbb utasításra betiltotta a csupán két évfolyamot megért szamizdat folyóiratot (fontos megjegyezni, hogy az *Együtt* 2002-ben újraindult, napjainkban Kárpátalja egyetlen magyar nyelvű irodalmi folyóirata, főszerkesztője pedig Vári Fábián László).

A lap megszűnése után a szépírásnak hódoló diákok egyre gyarapodó tábora az önszerveződésnek egy új formáját választotta, és megalapította a Forrás Ifjúsági Stúdiót, melynek tagjai között már ott találjuk a pályakezdő Vári Fábián Lászlót is. Az irodalmi önképzőkörként működő Forrás tagjai a *Kárpátontúli Ifjúság* című megyei lap irodalmi rovatában jutottak publikálási lehetőséghez, fennállásának éve alatt pedig egyre szélesebb körű kulturális tevékenységet végeztek, melynek egyik legfontosabb eredménye a kárpátaljai magyar néprajzi gyűjtés elindítása, népi balladakincstünk szervezett és szakszerű felkutatása, lejegyzése volt. A fiatalok példaképe és szellemi vezére, Kovács Vilmos, valamint a fentebb említett keményvonalas kommunista Balla László között, akit megbízhatósága miatt a párt a kultúra terén egyeduralommal ruházott fel, és a *Kárpáti Igaz Szó* című lap főszerkesztésével bízott meg, egyre inkább elmérgesedett a viszony. A légkör a Forrás körül rendkívül feszültté vált, mert Balla László attól sem riadt vissza, hogy az általa vezetett lap névtelen szerkesztőségi cikkeiben ideológiai szempontok alapján támadja az irodalmi stúdió tagjait, felhánytorgatva az egyetemi pártbizottság lankadó éberségét. Kovács Vilmos és társai végső elkeseredésükben, hogy saját és közösségük igazának és sérelmeinek hangot adjanak, 1971-ben és '72-ben egymás után két beadványt is megfogalmaztak, melyek közül a második már nemcsak az alkotó értelmiséget ért támadásokra adott választ, hanem a kárpátaljai magyarok intézményes életének, oktatásának, művelődésének, könyvkiadásának, nemzetiségi jogainak problémáit is taglalta. A beadványhoz, melyet a kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom kezdetének is tekinthetünk, több száz támogató aláírást sikerült csatolniuk, és rendkívül bátor módon a Szovjetunió legfelsőbb politikai irányító szerveihez személyesen juttatták el azt.

Az akció természetesen nem maradt válasz nélkül a hatalom részéről. Kovács Vilmost és a *Tábori postában* is említett S. Benedek Andrást, a Kárpáti Kiadó

magyar osztályának szerkesztőit menesztették állásukból, az aláírásgyűjtésben részt vett diákokat – köztük Vári Fábián Lászlót – pedig megbuktatták, és katonai behívás révén távolították el szülőföldjükről és a kárpátaljai közéletből.

Így került hát e könyv szerzője az Elba völgyébe, ezért kellett kényszerűen szovjet uniformist öltenie magára, aminek viselése egyáltalán nem volt könnyű az érzékeny lelkű ifjú számára. Ha visszatekintünk a negyvenes évek fentebb említett kegyetlenkedéseire, melyeket a megszállók a kollektív bűnösség elve alapján a hadsereg bevonásával valósítottak meg, érthetővé válik, hogy szovjet katonának lenni miért nem volt elismerésre méltó szerep a későbbiekben sem az egyszerű emberek szemében. A Fábián családban ez az ellenérzés ráadásul a személyes érintettség okán is erős volt, hiszen a szerző édesapja, id. Fábián László is megjárta a sztálini lágereket, a szolvai tábor őrei pedig olyan kegyetlenül megverték, hogy annak nyomát élete végéig az arcán kellett viselnie.

Olvasóként örülhetünk, hogy Vári Fábián László mégis átmentette e két mozgalmas év emlékeit és lelki vívódásait rendkívül olvasmányos, műves nyelvezetű regényébe, és nagyszerű elbeszélői stílusában elevenedik meg egy elveihez hű fiatal képe ebben az érzelemszegény világban. Egy nagy múlttal bíró irodalmi téma utolsó remekeinek egyike a *Tábori posta*, hiszen azon generációk megszűnésével, melyek tagjaira még vonatkozott az előző rendszerek általános hadkötelezettsége, kortárs irodalmunkból rohamosan kikopik a katonalét leírása. Nem csoda, ha ennek tudatában ambivalens érzések keringenek bennünk, mert egyrészt jó, hogy a fiatalokat már nem érinti a kényszerű sorozás (bár ez társadalmi vita tárgya lehetne ma is), ugyanakkor bárki tanúsíthatja, hogy egy-egy férfi családtag leghumorosabb, legszomorúbb, legmaradandóbb nosztalgikus emlékei gyakran a laktanyában töltött évekhez kötődnek. Fontos, hogy e történetek mögött ne a nyers erőszakon szocializált férfi ideáját ragadjuk meg, hanem a személyiségfejlődés és a specifikus életkörülmények, az alapvető önvédelmi reflexek diktálta érzelmi válaszok kapjanak jelentőségteljes szerepet, amire Vári Fábián László kiválóan rá is érzett.

Az önéletrajzi ihletettségű regényből kiolvasható, egész Közép-Európában fájoan ismerősen csengő történelmi tapasztalatok az általános emberi értékeknek és vágyaknak a szövegben tapasztalhatóan érzékletes ábrázolásával együtt emelik a *Tábori postát* a kárpátaljai és az összmagyar irodalmi kánonon is túlra új olvasók, és magát a művet is gazdagító új értelmezői horizontok felé. Ezért olyan fontos, üdvözlendő fejlemény, hogy a fordító munkájának hála most a lengyel olvasók is megismerkedhetnek vele, általa pedig közvetve a meglehetősen zárt kárpátaljai magyar közösséggel. S ha így lesz, bizonyára

csodálkoznak majd, hogy Vári Fábián László regényének egy kevés lengyel vonatkozása is van, főhősünk ugyanis a leszerelés célegyenesében felidézi, hogy másfél évvel korábban a berdicsevi tanezredből vonattal indult állandó szolgálati helyére, Fehéroroszországon, majd Lengyelországon keresztül. A sínek mentén futó tájakban megelevenedik Reymont paraszti világa, majd Miczkiewicz költői látomásai, hogy az ábrándok után egy sokkal földhözragadtabb kép, a kiváló üzleti érzékű lengyel kereskedők rámenőssége ragadja meg az elbeszélő figyelmét, akik azokban az időkben egyébként egész Kelet-Európában ismertek voltak rátermettségükről.

A *Tábori Posta* olyan, mint egy hosszú és tanulságos életmese kiragadott részlete: váratlanul csöppenünk a regrutabúcsúztató közepébe, és legalább ilyen váratlan hirtelenséggel ér véget a történet, amit nagyon szívesen olvasnánk még tovább. Helyezzük magunkat kényelembe, mert egy nagyszerű mesemondó hozza el a szegény család egy szem fiának történetét, aki útra kelt, hogy vállalja a próbatételeket.

